

Felsefeci Gözünden Fâtiha Sûresi

Surah Al-Fâtiha from the Eyes of a Philosopher

Hayrani ALTINTAŞ^a

^aAnkara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Emekli Öğretim Üyesi,
Ankara, TÜRKİYE

Correspondence:
Hayrani ALTINTAŞ
Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Emekli Öğretim Üyesi, Ankara,
TÜRKİYE/TURKEY

ÖZ Bu makalede, Kur'an'ın bir mukaddimesi (ön sözü) ve özeti olan Fatihâ Sûresi, felsefeci gözüyle ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fâtiha Sûresi; Kur'an; felsefe, âlem

ABSTRACT In this article, Surah Al-Fâtiha, an introduction and summary of the Qur'an, is examined from the perspective of a philosopher.

Keywords: Surah Al-Fâtiha, Qur'an; philosophy; universe

Kendisinden bir âyet olan Besmele ile başlayan Fâtiha Sûresi, pek çok hususu ihtiva etmektedir.

Bu sûrede, bir bilgilendirme söz konusudur. Bilgi edinen insan, hakkında bilgi edinilen Yaratıcı ve bütün yaratılmış olanlardır. Sözün altında gizlenmiş olan bir bilgi de bizzat insanın kendisi hakkındaki bilgidir. Yaratılmış olanlar içinde yer alan insan da bu yaratılmışların içinde kendisinin de olduğunu düşünerek öz varlığı hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Mademki, âlem denilen bütün varlıklar yaratılmıştır. O âlemin içinde yer alan insanın kendisi de yaratılmıştır. Böylece Yaratıcı ve yaratılmış olan insan karşı karşıya bulunmaktadır. Bu suretle insan, varlığı hususunda bir bilgiyle şekillenmektedir. Bu takdirde sahip olunan bilgi, üçlü bir çerçeve arz etmektedir. Yaratıcı, yaratılmış olan âlemler ve bu ikisi hakkında bilgi sahibi olan insan. O zaman, vücut, mevcut ve Vâcîd sözün içine dâhil olmaktadır. Öyle ise esas konu, varlık olması itibarıyla varlıktır. İslâm Felsefesinin esas bahsini teşkil eden bu konu için okuyucuyu Farabî ve İbn Sina'nın kitaplarına gönderiyoruz.

Sûrenin anlamını ele alalım:

“Övgü(hamd), Rahman ve Rahim olan âlemlerin sahibi Yüce Allah'a mahsustur.” Burada iki husus göze çarpmaktadır:

Birincisi; övmenin sadece Yüce Allah'a yönelik olabileceği hususudur. Neden övme sadece O'na mahsustur? Çünkü O, Rahman ve Rahim'dir. Tefsirlerin bildirdiğine göre "Rahman" rahmet kökünden türemiş olup, sürekli, pek fazla acıyan, çok merhametli, çok rahmet sahibi anlamında bir sıfattır. Sonsuz rahmet sahibi, ezeli ve gerçek anlamda nimet veren mânâsında olduğu kaydedilir. Rahim, sonuçta ortaya çıkacak tarzda, çok merhamet edici bir Yüce Yaratıcı demektir.

İkincisi; âlemlerin Rabbi yani sahibi olan Yüce Allah hususudur. Her iki durumda da yaratılış ifade edilmektedir. Varlık ve varlığın var oluşu, âlemler kelimesiyle toptan ifadelendirilmektedir. Âlem kelimesi, ister maddî olsun isterse manevî olsun fizikî anlamda, varlığı ifade etmektedir. Yani bu kelime, yatılmış her şeyi kastetmektedir.¹

Kur'an'da 73 kere geçen "âlemin" kelimesinin tekili âlemdir. Âlem kelimesinin "bilmek" mânâsındaki "ilm" kökünden türediği ifade edilir. Bu çerçevede âlem, "bir şeyin bilinmesini sağlayan şey" olmaktadır.

Eğer yaratılmış her şeyi ifade eden bir kelime ise bu takdirde metafizik âlemdeki melekler ve cinler de buna dâhildir.

Bugün, "yaratılmış her şey" içinde, iki yüz milyar gökada(galaksi) ve her gökadanın içindeki iki yüz milyar yıldız ve onların üstünde yaşayanlar vardır. Bu halde, âlemin kelimesinin;

Işık hızının	300.000 km/saniye
Bir Işık Yılı'nın	10.000 milyar km
Dünya ve Güneş arasının	8 ışık dakikası
Gökadamızın çapının	100.000 ışık yılı
Kainatın çapının	15 milyar ışık yılı
Gökadalar arası mesafenin	1 milyon ışık yılı
Gökadalarda yıldız sayısının	200 milyar
Başlangıçtan beri insan sayısının	100 milyar

olarak ihtiva ettiğini kabul etmek gerekir.

O zaman, her şeyin yaratıcısı bütün bunların sahibi demektir. Yani tahmini olarak, 200 milyar x 200 milyar yıldızın ve bunların üzerindeki her şeyin sahibi. Öyleyse varlık düzeni, bu rakamlarla ifade edilmelidir. Kendisi güzel, düşüncesi güzel ve buna bağlı olarak fiili güzel Yaratıcı, akıllara durgunluk veren sayıdaki varlıkların *Sahibi*'dir. Madde ile hiçbir alakası olmayan yani aklî bir varlık olan Yüce Yaratıcı'nın "Kün/Ol" emri, o kozmik yumurtadaki bütün varlıkları ihtiva etmektedir.

O halde varlığın sahibi, varlığı var edendir. Var olma hususunda, hiçbir iradeleri olmayan fizikî ve metafizikî (maddî ve manevî) bütün varlıklar, O'nun iradesine tâbidirler. Bu sebepledir ki, varlığı var eden Yüce Yaratıcı, *Bedi*' yani örneği olmayan bir şekilde, zamansız ve maddesiz bir tarzda Yaratan'dır; *Hâlık*'tır, yani var olanlardan yeni varlıklar meydana getirendir. O, *Muhdis*'tir, yani olağan varlıkları ortaya çıkarmıştır. *Mübdi*'dir, yani ebedî varlıkları hiçbir aracı olmaksızın yaratandır.

Öyle ise "âlemin" yani âlemler ifadesi, bu hususları içine alan çok geniş bir kavramdır. "*Rabbi'l-Âlemin /Âlemlerin Sahibi*" dediğimiz zaman, bütün bunlar bir anda zihinden geçmelidir.

Âlemlerin sahibi, bu galaksilerin, galaksilerde bulunan bütün varlıkların sahibi ise onlara hükmediyor demektir. Yani onların *Melik*'idir, sultanıdır. Bu Melik, her şeyi bir düzen içinde yaratmışsa bu yönden *Zengin(Ġanî)*'dir. Zengin(Ġanî) sahip oldukları sebebiyle hiçbir şeye muhtaç olmayan demektir.

¹Bu konudaki farklı görüşler için Bkz. Zekeriyâ Pak, "Âlemin" Kelimesinin Kur'an'daki Anlamı Üzerine", *Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, c. 8, sayı: 15, s. 1-28.

Âlemlerin yaratıldığını anlayan zihin yaratılmışlardan önce bulunan Yüce Yaratıcı'nın her şeyden önce varlığını devam ettirdiğini düşünür ve ona bir öncelik verir. Demek ki, Yüce Yaratıcı var olmasını başkasına borçlu olmayan öncesiz bir varlıktır. Yani O, *ezeli* bir varlıktır. Öncesiz olması varlığının sona ermeyeceği düşüncesini ortaya koyar. Öyleyse O, *Sonsuz* bir varlıktır. Öncesi olmadığına göre varlık olarak O, *İlk Varlık (el-Evvel)*'dir. Sonradan yaratılan varlıkların sonları da olduğuna göre onları yaratan varlık, bu sondan uzak *Son Varlık (el-Âhir)* olmalıdır. Yaratıcı olması O'nun *İlk* ve *Son* olmasını gerektirir. Bu haliyle Yaratıcı, gerçeklikleri geçici olan sonradan yaratılmışların sahip oldukları bu var olma niteliğinin sadece var olmaları kadar sürdüğünü ve sonra gerçekliklerini kaybettiklerini ifade eder. Akıl, bunu böyle kabul eder. O zaman hakiki mânâda *Gerçek (Hakk)* denilen bu gerçekliğini hiçbir zaman kaybetmeyen bir varlık olmalıdır. Bu da ancak Yaratıcı olabilir.

Buradan çıkan sonuç şudur: O varlık, diğer varlıkların var olabilmeleri için varlığı zorunlu bir varlık (*Vacibu'l-Vücut*)'dur. Bu çerçevede varlık, bir sebeple meydana gelmiştir. Çünkü bütün varlıklar sonradan meydana gelmişlerdir. Sonradan meydana gelenlerin varlıklarını kendisinden kazandıkları bir başka varlık vardır. Bu varlık, başkalarına varlık veren, ama kendi varlığını kendinden alan bir varlıktır. Eğer bu varlık var olabilmek için kendisinden başka bir şeye muhtaç değilse o zaman o, varlığı kendisi ile kâim olan zorunlu varlık yani Arapça tabiri ile *Kayyum* varlıktır. Yani diğer varlıkların var olabilmeleri için var olması zorunlu (*Vacib*) ve kendi varlığını kendinden alan bir varlıktır.

Bunlara ilaveten Yüce Yaratıcı'nın bütün *Güzel İsimleri (Esmâü'l-Hüsna)* sözü edilen âlemlerle alakalı olarak hatırlanmalıdır.

Âlemleri Sahibi varlık veren bir varlık olarak kendini kabul ettirmektedir.

Var oluş için her düşünür bir faraziye ileri sürmüştür. Bunlardan birisi son zamanlarda ortaya çıkan *Büyük Patlama (Big Bang)* teorisi'dir. Bu teoriye göre var oluşun kaynağını tam olarak bilemiyoruz. Bundan 13.7 (veya on beş) milyar sene öncede -tabir caizse- sonsuz derecede küçük, inanılmaz bir "patlama" ile çok büyük bir miktarda maddeye ve enerjiye imkân verecek şekilde evren(veya kâinat), ifade uygun geliyorsa, âdeta fışkırdı veya varlığa geçti. Gaz halindeki bu oluş gelecekte ortaya çıkacak diğer çeşitli varlıkların ilk aşamasını teşkil etti. Fizik ötesi ile uğraşan âlimler buna Büyük Patlama (Big Bang) dediler.

Genişleyen Bir Evren: Sözü edilen ve sıfır boyutta olduğu söylenin bu unsur, genişlemeye, büyümeye ve değişmeye başladı. Genişleyen bir evrende yaşadığımız bir gerçektir. Sürekli genişlemede olmak, çok mantıklı görünüyor "*Biz genişleticiyiz*"; Zârîyât, 51/47). Bu, geçmişte evrenin neredeyse sonsuz derecede küçük olduğu, tekillik adı verilen benzersiz bir nokta olduğu anlamına gelmektedir. Big Bang (Büyük Patlama) adı verilen bu örnekte, evrenin zamanında mevcut olmayan bu ilk anı $Z=0$ şeklinde yazılır ve bu teori ile tanımlanır. Evrenin sıfır anının tekilliği(yani Büyük Patlama), evrenin kaynağı değildir. Bu sahada uğraşan bilim adamlarının genel kanaatine göre bu enerjinin kaynağı bilinmiyor. Kur'an-ı Kerim açısından sadece "*Kün/Ol*" kelimesiyle açıklanır. Bu yönden, Büyük Patlama(Big Bang) teorisi, evrenin ilk anının bir ifadelendirilmesi olup tam sıfır hali değildir deniliyor. Bu görüş ne derecede doğrudur, ilmî bir şekilde münakaşa edilmesi gereken bir konudur.

Sıfır(0) zamanı, tamı tamına sıfıra eşit değildir. Bu hususta Alman Fizikçi Max Planck (1858-1947) başta olmak üzere farklı görüşler vardır.

Sonsuz küçüklükte sonsuz bir enerjiden söz edilmektedir. Sözü edilen bu ilk tekilliği, boyutsuz yani boyutları sıfır olan ve evrenin tüm enerjisini ihtiva eden bir nokta ile temsil ediyoruz. Tabii nokta de-

mek ne kadar doğrudur? Ama bu bir temsildir. Bu, tüm sanal maddenin ve enerjinin evrenin sonsuz yoğunluğunda, aynı zamanda, uzay ve zamanın tüm boyutlarında yoğunlaştığı bir noktadır.

İşte, Âlemlerin Sahibinin bu evreni var edişi kısaca böyledir.

Bu âlemin var oluşunda, benzeri görülmemiş güzellikte “*icat etme*” vardır. “*O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır / Bedia’s-semâvati ve’l-ard*” şeklindeki Bakara Sûresinin 117. âyeti bu hususu ifade eder.

“*Üstlerindeki göğe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik, nasıl donattık? Onda hiçbir düzensizlik ve eksiklik yoktur.*” (Kâf, 50/6)

“*Biz, gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarat-tık.*” (Hicr, 15/85)

Bu âyetler, sözü edilen benzersiz güzelliğe işaret etmektedirler.

Filozoflar, buna Yüce Allah’ın varlığıyla ilgili olarak, *ihтира(düzen) delili* derler. Her şey, akıllara durgunluk veren bir güzellikte yaratılmıştır. Bu güzellik, matematiksel bir düzeni gösterir. Her şey, bir ölçü içerisinde var edilmiştir. Kur’an-ı Kerim âyetlerinde belirtilen “*hak ve hikmete göre*” yaratılmış olma, bu anlamdadır.

Matematik denklemlerin tabiatın mekanikleri üzerine bir pencere açtıkları bilinmektedir. Büyük gök bilimleri âlimi Galile’nin (1564-1642) “*Tabiat kitabı matematik dilinde yazılmıştır*” ve Nobel ödülü sahibi Fizikçi-Matematikçi Eugene Wigner’in (1902-1905) “*Fizikteki matematiğin akıl almaz etkinliği insanı hayrete düşürüyor*” demeleri çerçevesinde, Dünyamız veya içinde yaşadığımız evren, niçin bu kadar mutlak mânâda matematiksel bir düzen içinde yaratılmıştır? Bu sır, bilimle açıklanmaya layık bir sorudur. Bu sorunun cevabını bulmak için, fizik, astronomi ve yaratılışla ilgili diğer kitaplara müracaat şarttır.

Adları, sıfatları güzel, kendisi güzel, sonuç olarak düşüncesi güzel bir yaratıcının fiilleri de güzeldir.

O zaman, ilâhî müdrike diyebileceğimiz “*levh-i mahfuz / korunmuş levha*” da, kendisinde bütün güzel nüshaları taşıyan bir bütündür. Oradaki her yazı, oluş dünyasında insanların “*altın oran*” tarzında ifadelendirdikleri matematikî güzelliği taşımaktadır. Bu, bir estetik anlayıştır ki, var eden Yaratıcı’nın, varlığın ve oluşun temelinde bulunmaktadır. Bu yüzden Yüce Yaratıcı, *Bir*’dir, *Tek*’tir... *Nur üstüne nur*’dur. O, *Hayat*’tır, hayatın içindeki her şey O’ndan kaynaklanır. O, en büyük sanatkârdır.

Varlıkların devamını temin eden bütün unsurlar, bu oluşun planı içinde yerlerini almışlardır. Hiçbir şey eksik değildir. *İlâhî müdrike*’de (levh-i mahfuz da denilebilir) mevcut olan her şey, oluşun ahen-gine göre, kendi nispetlerine göre yerlerini almışlardır. Oluş için elzem olan gazlar, maddeler, bitkiler, hayvanlar, hücrenin en küçük parçalarına kadar, düşünemediğimiz her şey kusursuz bir şekilde, varlığı meydana getirmişlerdir. Çok küçük bir hücrenin gelişerek nasıl en hayatî organlara imkân hazırladığı akıllara durgunluk vermektedir.

Oluşun amacı, sadece varlığa varlık vermektir. Ama Yüce Yaratıcı için bir amaç düşünülemez. Çünkü insanî anlamda amaç, aranan ve kavuşulunca mutlu olunan bir araçtır. Yüce Yaratıcı’nın mutlu olmaya ihtiyacı yoktur. Öyle olsa idi -hâşâ- eksik olurdu ve ihtiyaç sahibi olur, Yaratıcı olamazdı. “*İsted-iğini istediği zamanda yaratan*” Yaratıcı, eyleminden dolayı asla sorgulanamaz. Hiçbir kimse, hiçbir şekilde, Yüce Yaratıcı’yı eylemlerinden dolayı sorgulayamaz. Çünkü sonsuz güç ve irade sahibi O’dur; insan ise zayıf ve acizdir.

“*Âlemlerin Sahibi*”, bu düzende bu dünyada bir varlık çeşidi olarak insanları yaratmışsa insanın kendisine bakması lazımdır. İnsanın yaratılışı kendi iradesinin dışında, isteksiz ve zorunlu bir oluştur. O

halde bu hayat bir lütuf olayıdır. Bu ilâhî lütufta insan, kendi varlığını devam ettirebilmek için büyük bir ihtiyaç içindedir. İnsanın kendisi ihtiyacı olan oksijeni, azotu, meyveleri ve sebzeleri var edemez. O, hayatı keserse kişi onu devam ettiremez. Yani kişi, sonsuz ihtiyaçlar içindedir.

Bu yüzden insanlar, Yüce Yaratıcı'ya O'nun belirlediği ilahî hükümler çerçevesinde kulluk yapmak zorundadır. Bu, bir görevdir ve ilâhî mesajla belirlenmektedir: *"Yalnız Sana kulluk ederiz."* Bu ifadeyle kişinin belli amacının ve belli görevlerinin bulunduğu açıklanmaktadır. Bu kulluk, âlem kelimesinin içinde bulunmaktadır. Kulluk, bir görevi belirttiğine göre görevler; zorunlu, mecburi ve yapılması mutlaka gerekli birer vazife olmaktadır. Görevleri, yanılmaz bir şuur, karşı konulamaz bir irade ve hayatın sahibi bir otorite veya muktedir zat vermektedir. İnsanı icat veya var eden *Muktedir Zat*, emrine uygun hareket edilip edilmediğini gözetmektedir. Çünkü O, en üstün güç olarak her şeyi kontrol altında tutmaktadır. *er-Rakîb* adı bu hususu ifade etmektedir. Kişinin görevleri, kendisine, ailesine, topluma, vatan ve millete nihayet Yüce Yaratıcı'ya ait olarak sınıflandırılır.

Görev; kendini, mutlaka yapılması, yerine getirilmesi ve uyulması gereken bir emir olarak kabul ettirir. Uyulmaması halinde, cezayı lüzumlu kılan bir durumun kendini göstereceğini hissettirir, idrak ettirir. Bu yüzden, görevi yerine getirmede ihmal gösteren kişiler, yerine getirilmeyen görevden pişmanlık/nedamet duyarak bizzat kendilerini kendi elleriyle cezalandırmaya kalkarlar. Bu, önce emir veya buna bağlı bir eylem hakkında şuur sahibi olmak, ihmali idrak etmek, sonra da cezaya müstahak olarak bir hisle donatılmış olmaktır. Bunun için *"Yalnız Sana kulluk ederiz"* ifadesi dudaklardan dökülür. Çünkü görev konusunda tek otorite olarak kabul edilen yanılmaz şuur sahibi Yüce Yaratıcı'dır. Burada görev, adeta kutsallık kazanır. Sözü edilen kutsallık, *"Sahip(Rabb)"* olarak kabul edilen ilâhî otoritenin emrinin dolayısıdır. Görev kutsaldır, çünkü *"emir âleminden"* insan âlemine inmektedir. Burada yüksek olan dan aşağı olana iniş söz konusudur. Kişi, aşağıda bulunan olarak zayıflığının, güçsüzlüğünün ve aciz oluşunun idrakindedir.

"... Ve iyyake nestaîn / Yalnız Sen'den yardım dileriz." Bu ilâhî ifade, insanın pek çok ihtiyaçlar ve bunları teminde yardıma muhtaç olmasını belirtmektedir.

Kişinin yukarıdaki nitelikleri, onun ihtiyaç içinde olduğunu ortaya koyar ve kişi, bu zayıflığı ve güçsüzlüğü ile ortaya çıkan psikolojik halin içinde yardıma muhtaç bir halde olduğunu kavrar ve şöyle niyazda bulunur: *"Yalnız Senden yardım dileriz."* Çünkü bütün ihtiyaçlarını karşılayacak olan o üstün güçtür. Bu psikolojik hal, bir bilgiyi ortaya çıkarır: Her şeyin sahibi ve her şeye gücü yeten otorite karşısında yetersiz ve çaresiz kişi, her yönden *Zengin* bir otoritenin emrine itaat etmek zorundadır.

Zayıf olma niteliğiyle olaylar karşısında tabii varlığını devam ettiremeyen kişi, psikiyatri kliniklerine başvurmaktadır. Bugün, en çok başvurulmuş bölümler arasında bu klinik vardır. Psikoloji bilimi, insanın çeşitli hastalıklarına çözüm bulabilmek için sınıflara ayrılmıştır. Hastalıklar artmış, ilaçlar çoğalmış ve insanın aciz olma hali daha belirgin hale gelmiştir. Pek tabii olarak insan, psikolojik yönden öyle eksiklikler içinde bulunmaktadır ki, bir *Koruyucu'ya* muhtaçtır.

Yaratılmış olan kişinin nefsinin kendisine telkinleri (Kâf, 50/16), onu, tehlikelerin içine atmaktadır. Terbiye ve tezkiye edilmemiş nefis, *"daima kötülüğü telkin etmektedir"* (Yûsuf, 12/53). Öyle ise kişi, daima tehlikelerle karşı karşıyadır. Psikolojik açıdan nefsinin kötü telkinlerine yönelme eğilimindedir, bu nedenle de zayıftır. İnsanı, nefsinin bu kötü telkinlerinden koruyacak olan ise sadece Yüce Yaratıcı'sıdır.

İnsanda, duygular ve ruh halleri olarak, şefkat, merhamet, sevinç, şevk, ilgi, üzüntü, öfke, iğrenme, korku, hırs, tamah, hasetlik, kin, aşağılama, kaygı, endişe, hasar verme, küsme, suçluluk, bozgunculuk, açgözlülük, ruh bunalımı, hayal kırıklığı, küçümseme, umutsuzluk, arzu, sıkıntı, ürkeklik, kibirlenme,

böbürlenme, kötüye kullanma, tahakküm gibi müspet ve menfi pek çok duygular kendini gösterir. Bunlar, kişinin içinde bulunduğu durumlar itibariyle çeşitli hallere düştüğünün delilleridir. Bu duygular kişide, bağımlılık haline gelebilir ve insanı esir alabilir. İnsanlık tarihi bunun pek çok örnekleriyle doludur. Çünkü insan böyle bir varlıktır. Bunlardan bir kısmı insan tabiatının gereği olduğu halde bir kısmı da nefsin telkinleridir.

Tutku haline gelen bazı duygular, tek bir nesne üzerinde kalıcı ve yoğun bir duygusal durumu ifade ederler. Öyle ki, bir insandan ilham alan şiddetli ve özel sevgi kıskançlığa dönüşebilir ve sonuçları kötü olabilir. Mal, mülk, makam ve mevki tutkusu gaddarlığa kadar gidebilir.

Bu duygulardan öfke, iğrenme, korku, hırs, hasetlik, kin, aşağılama, kaygı, endişe, hasar verme, küsme, suçluluk, bozgunculuk, ruh bunalımı, hayal kırıklığı, küçümseme, umutsuzluk, arzu, sıkıntı, ürkük, kibirlenme, böbürlenme, kötüye kullanma, tahakküm gibi menfi özellikte olanlar, Kur'an-ı Kerim'in dolayısıyla İslâm dininin emrettiği eşitlik, hürriyet ve adâlet gibi toplumun huzurunu, güvenini ve mutluluğunu temin eden hususlar tecelli etmez ve insanların mutluluğu kaybolur. Bu duygular kişiyi saldırgan, bencil yaparak insan haklarına tecavüze sevk eder. İnsan haklarına tecavüz de sosyal hayatı olumsuz yönde etkiler ve huzursuzluğa sokar. İç huzura sahip olmayan kişiler, karamsarlığın ve ümitsizliğin pençesinde, topluma yabancılaşmış halde bulunurlar. Bu duyguların aşırı hallerinde kişiler, insanlıklarını da yitirebilirler. O zaman zulüm, işkence, haksızlık, adaletsizlik, gasp, rüşvet, kötüye kullanma, yalancılık, insan hayatına kastetme, kin, nefret, kıskançlık, ikiyüzlülük vb gibi kötü durumlar ortaya çıkar ve toplum, huzurunu kaybeder. İnsanlar, içinde bulunduğu topluma ve Yüce Allah'a karşı olan görevlerini yerine getirmezler.

Bu takdirde Firavun, Nemrud gibileri ortaya çıkar. Halk sınıflara bölünür. Hürler, mevaliler, köleler, cariyeler ve ırgatlar zalimlerin zulmü altında inlerler. Yüce Allah'ın lütfuna liyakat ortadan kalkmış olacağından Âd kavmi, Semud kavmi ve Lût kavmi gibi ortadan kalkmaya layık halk kitleleri insanlık tarihinde yerlerini alırlar.

Bu husus, sevgiye ulaşamamış olma durumunun bir tezahürüdür. Böylelikle ne insanları seven, ne de Rabbin seven basit topluluklar vücut bulur. Hâlbuki Yüce Allah'ın istediği insanlar, "*Yüce Allah'ı seven, Yüce Allah'ın da kendilerini sevdiği*" insanlardır.

Bu duygulardan en bariz olanları itibariyle insan, daima korku ve ümit halinde bulunur. Korku, zayıf olmanın bir belirtisidir. Kişiyi yanlış yönlerle sevk edebilir ve huzursuzluklara sebebiyet verebilir. Bu hâl, insanın yardıma ihtiyaç olduğunu gösterir. Ölümünden, fakirlikten korkan insan, hayat ve zenginlik için hayatı verene (el-Hayy) ve Gerçek Zengin (el-Ganî) olana yönelme ihtiyacı içindedir. Hissî ve manevî acılar içinde kaldığı zaman, sığınacak bir merci olarak Yüce Yaratıcı'sına yönelmek zorunda kalır. Sevgi ve nefret duyguları içinde bocalarken kalbini daraltan, sıkı ve ruhunu bozan nefret hissinden kurtulmak için daima Yüce Yaratıcı'sına muhtaçtır. Nefsinin telkin ettiği bağımlılıklardan kurtulmak ve hürriyetine kavuşmak için yine Yüce Yaratıcı'sına müracaat zorunluluğunu hisseder.

İyi, güzeli ve doğruyu gösterecek bir kapıya yani Yüce Yaratıcı'ya yönelme ve O'ndan ümit etme, kurtuluşa vesile olur. İhtiyaç, bu iyiliği ve güzelliği ümit etme halidir. Bu anlamda, ümit, iyiliğin belirtisidir. Kişi, her zaman bu beklentinin içindedir. İyiyi ümit etme, hayatı anlamlı kıldığı gibi geleceğe de bağlanmayı temin eder. Yaşamının bir itici gücü olur. Kimden ümit edilecektir? Her şeye gücü yeten, her yönden ihtiyaçları giderebilecek bir Zat'tan yani Yüce Yaratıcı'dan...

"İhdinessirâtel müstakîm / Bizi doğru yola ilet" duası ihtiyaç olarak kendini gösterir.

Kişi, yakınlarını kaybedince ağlar, üzüdür. Bu durum, ihtiyar dışı bir hâldir. Bu da onun zayıflığının bir göstergesidir. Bunun gibi daha pek çok psikolojik durum insanın zayıf olduğunun ve bu yüzden yardıma muhtaç bulunduğu belirtilisidir. Kalbi, tabiatı gereği beklenmedik bir yöne çevrilip sâfiyetini kaybedebilir. O zaman “...*Yalnızca Sen'den yardım dileriz...*” ifadesi tahakkuk eder.

Doğru olan yol, her türlü psikolojik yönelme, sapkınlık, iyiden ve güzelden uzaklaşma, kişiyi mutlu eden eylemlerden uzak kalma ve irade bozukluklarına duçar olma gibi hususlardan korunma yoludur. Tarih boyunca, insanlar, kendilerini aşılayan, zalim ve gaddar yapan, insanlığından çıkararak ve adeta hayvanlaştıran, nefislerinin kendilerine telkin ettiği hareketleri yaparak insan haklarını ihlal eden kişiler haline gelmişlerdir. Tarih, bu insanları zulümleriyle lanetlemektedir. Kaldı ki nefislerinin kötü arzularına esir olan birçok kavmi de Yüce Allah afetlerle yok etmiştir. Peygamberler Tarihi bu tür kavimlerden yeteri kadar söz eder. Demek ki insan, yalnız başına kalıp Allah'ın uzakta olursa perişan olmakta, sefalet içinde bulunmaktadır. Bu yüzden, “*İhdinessirâtel müstakîm / Bizi doğru yola ilet*” duası dillerde vird olmuştur.

Aşırılıklardan uzak “*orta yolu*” bulmak nelerin aşırı olduğunu bilmekle mümkündür. Herhangi bir hususta en çoğa ve en aza yönelmek aşırılığa kaçmaktır. Mesela cimri veya pinti olmak, çok az vermek demektir. Savurgan olmak da vermede çok ileri gitme demektir. İkisinin ortası, zamanında ve uygun tarzda vermek demek olan cömertliktir. Öfkelenmek ve kırgınlıkla hareket ederek bağırıp çağırmak, akıllıca hareket etmeden aşırı gitmek olurken olaylar karşısında susmak, insanlık izzetini koruyamamak, pısrık olmak ve korkarak davranmak, en az infial göstermek demek olan aşırı bir davranıştır. Bu ikisinin ortası, akla göre hareket ederek cesurca davranmaktır. Bu hususta “*Öfkelerini yutarlar...*” (Âl-i İmrân, 3/134) ilâhî emri kişi/kişilere yol gösterir.

Ruh ve sinir hastalıklarının dışında, ortaya çıkan olaylara karşı sabır ve tahammül yönünden hakikaten zayıf olan insan, onu bu olaylara karşı koyabilecek bir bilgiye ihtiyaç duyar. Bu bilgi, kişiyi eyleme sevk edecek bir bilgi olmalıdır. Vahiy, bu konuda kendisine yol gösterir. Bu yolda yanında daima Yüce Allah vardır. “*Olan(vukû bulan) her şeyde hayır vardır*” şeklindeki Peygamberî ifade, zihinlerde yer etmişse Yüce Allah'a tevekkül ederek sonucu O'na bırakmak vahyin telkinidir. Bu tarzda kişi rahatlar ve olaylara cesurca karşı koyar. O kişiye bu karşı koyma gücünü veren, belirtildiği gibi Yüce Yaratıcı'dır. Çünkü O'nun gönderdiği vahiyle kişi doğru yola kavuşmuş olur. Doğru yol, yanılmaz, şaşmaz ve gerçeği bilen Yüce Yaratıcı'nın bildirdiği yoldur. İnsan, gaybı/geleceği bilemez, neyin kendisi için iyi olduğunu idrak edemez. En iyi bilen kişinin, Sahibi (Rabbi) olan Yüce Allah'tır. Bu sebeple en iyinin ne olduğu hakkında O'na muhtaçtır.

İnsanlık tarihi, kişilerin tavırlarının, çoğunlukla menfaatleriyle alakalı olduğunu göstermiştir. Sadece ulu kişiler, nefis terbiyesini gerçekleştirmiş âkil zatlar, kalpleriyle konuşup tabiatüstü âleme kulak veren gönül erleri, çıkarılardan uzak, gerçek anlamda insani tavırları sergilemişlerdir. İnsanların tavırları ekseriyetle kendini beğenme (*Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme! Çünkü sen asla yeri yaramazsın ve boyca da dağlara erişemezsin. İsrâ, 17/37*), ailesinin çokluğuyla övünme (*Sizi mal ve evlât çokluğuyla övünmek (o kadar) oyaladı ki... Tekâsür, 102/1-2*) ve benzeri tutumlarla kendini göstermektedir. Buna benzer misaller pek çoktur. Bu hususlar, psikolojik yönden birer marazî hâl yani dengesizlik durumudur. Hâlbuki kişinin mutlu olmak ve mecbur olduğu görevleri yerine getirmek için dengeli bir ruh ve zihne sahip olması gerekmektedir. Ruhun ve zihnin yanlış, hatalı ve gerçeği aksettirmeyen bilgilerle kirlenmesi, mutsuzluğu ve ruhî rahatsızlığı ortaya çıkarır. Ruhî veya zihnî denge, ancak doğru bilgi ve gerçeklerle ortaya çıkar.

Kişinin kendisine ve Yüce Yaratıcı'sına karşı sevgisi (...Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler... Mâide, 5/54), emir ve yasaklara tam itaat yani Yüce Allah'a tam teslimiyetle vücut bulur, ki bu da gerçek hürriyettir. Yani her türlü bağdan azade, iç ve dış baskıların tehdidinden kurtarılmış bir haldir. Sevgi, dünyayı güzelleştirir. Hâlbuki sevgiyi ortadan kaldıran kin ve öfke, maddî ve manevî hayatı çökölmez hale getirir. Bu iki olumsuz duygu yani kin ve öfke, bütün dinler ve ahlaklar tarafından lanetlenmiş durumları ortaya çıkarır. Çünkü bunlar benlik düşüncesine kapılmış kişinin tavırlarıdır. Bencillik de sevgiyi ortadan kaldırır. Bencil kişiler, her şeyi kişiselleştirirler. Her şey onlara ait olur ve başkacılığı ortadan kaldırır. Bu tip kişiler, psikolojik açıdan rahatsız kimselerdir. Bunlara bağlı olarak kendini gösteren sahip olma duygusu, başkalarını âdeta yok sayar ve insan hakları ihlalleri vücut bulur. Bu durum, içtimaî ve manevî değerleri yıkar ve toplumu huzursuzluğa götürür. İçtimaî ve manevî değerlerin yıkıldığı toplumlar, kültür değerlerini kaybetmiş basit halk yığınları haline gelirler.

İnsanoğlunda ta başlangıçtan beri mevcut olan tahakküm duygusu, insanın ruhen bozulmasına ve insan haklarını ihlal etmesine yol açar. Hükmetme adâlet ile olursa ne âlâ, fakat adaletsiz olursa bu zulüm olur. Zulüm, zulmü yapan (zalim) için karanlık bir haldir ve mutsuzluğun sebebidir.

Bundan dolayı bütün psikolojik kötülükleri ortadan kaldıracak bir kuvvetli bir inanç düzenine sahip olmak lazımdır. Bu da Yüce Allah'a iman edip O'nun emirlerine sarılmakla kazanılır. Yüce Allah'ın emirlerine itaatle kazanılacak bir hidayetle gerçekleşir.

Yüce Allah'ın lütfedeceği nimetleri alabilme imkânı, O'nun emirlerine tam bir teslimiyetle olur. Bu demektir ki, nimetlere layık olabilme imkânının bulunması lazımdır. Yüce Allah herkese nimet vermekte, ihsanda bulunmaktadır. Ama kahrettiği pek çok kavim, lütfundan mahrum bıraktığı pek çok kul da vardır. Bu nimetler, sadece bu dünya ile ilgili değildir. Öbür dünyada da ilâhî nimete layık olmak esas amaç olmalıdır. Çünkü bu dünyada bazı nimetlere kavuşanlar öbür dünyada bunlara veya ahiret nimetlerine kavuşamayacaklardır. Bilindiği gibi bir sürü kayıp kavimler tarih sahnesinden silinmişlerdir.

Bu yüzden, "...*Sırâtallezîne en'amte aleyhim / Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna...*" ifadesi şayan-ı ibrettir. Yüce Yaratıcı'nın nimet verdiği kavimler, hem dünyada hem de öbür dünyada O'nun fazlından istifade edenlerdir. Aksi bir halde, O'nun gazap edip kızdığı, sapıklık içinde bıraktığı ve çeşitli şekillerde yok ettiği milletler gibi olma durumu söz konusu olabilir. Kimisi rüzgâr, kimisi taş, kimisi deprem, kimisi su, kimi sesle yok olmuş, Âd, Semud, Nuh, Lut vb gibi gibi adlarla anılan halklara benzeme bahis mevzuudur.

Aşırı gidenler, nefislerinin bencil arzu ve isteklerini esir olarak inan haklarını ihlal eden kimselerdir. Çünkü nefis daima kötülüğü emreder (Yusuf, 12/53). Bu tip kimselerde, akıl işlevini yerine getiremez. Bencil, sadece kendini düşünen, metafizik âlemin sesine kulaklarını tıkayarak sadece maddî dünyanın yani bedeni arzuların ve isteklerin yönlendirmesinde kalmış böylece perdelenmiş bir akıl vardır. Gerçek, bu bencil arzu ve isteklerle örtülmüş vaziyette görülmez bir haldedir. Melekler, vicdan denilen gerçeğin ölçüsü his ve kalp gerçeğe doğru yönlendirmek isteseler de kin, nefret, öfke, tahakküm duygusu, sahip olma arzusu gibi kötü duygularla bir tülün örtmesi gibi örtülmüş ve engellenmiş olan akıl gerçeğe nüfuz edemez. Tabir caizse bu akıl çılgın bir akıldır. Artık gerçeğin ölçüsü bir yeti olmaktan çıkmış, ilâhî gerçekten uzakta cehaletle dolmuş bir ruh gücü halindedir. Gerçeğe, hakikate, akla, ruha, vicdana ve ilâhî hikmete aykırı ne varsa irtikâp eder. Vicdan denilen o ilâhî vergi, hükmünü icra demez durumdadır. Çünkü bencil arzu ve isteklerle kirlenmiştir. O zaman her türlü hak ihlali boy gösterir.

İyilikler ve güzellikler âleminden gelen ruh ve maddî dünyanın unsurlarından meydana gelmiş bedeni ile kişilik kazanan ve insan adını alan birey, yaratılış gayesini unutup sadece maddî dünyasının içi-

ne kalıp bedenî zevkleri tatmak isteyince emredici nefsinin hâkimiyeti altında inler durur. Böyle bir halde, gerçeklerden uzak cahil haliyle gözler önüne çıkar. Sevgisi yalnızca kendine yönelir. Metafizik dünyanın gerçekleri, zihninden uzakta kalmış olarak beden sağlığı, zenginlik, şehevî zevkler, kendi gözünde iyi olanlar gibi hususlarla meşgul olur. Hayatın devamı için zaruri olan yiyecek, içecek ve cinsel ilişki ile meşgul olur. Güç ve kuvvetin beslediği hâkimiyet duygusuyla hayatını yönlendirir. Bu hususta hiçbir engel tanımak istemez. Serbestçe yaşamak arzusuyla dolu olarak sefil bir halde bulunur. Menfaatleri sebebiyle değerlerini yitirmiş halde bulunanlar doğru yolu bulamamış veya değerleri sebebiyle değişmiş halde bulunur. Artık ilâhî veya metafizik gerçeklerden uzak bir halde hakikat dünyasından sapsapmış (*dallîn*) vaziyettedir. İnsanî özelliğini kaybetmiş bu tip kişiler, ilâhî gazaba müstahak haldedirler.

Hakları ellerinden alınanların, masumların, zulme ve gadre uğrayanların koruyucusu olan ve emirlerini tutmayanları cezalandırma gücünü elinde tutan Mutlak Hâkim, işe müdahale eder ve hükmünü tahakkuk ettirir. Bu sebepten ötürü, yukarıda adları zikredilen haddi aşmış, âlemin sulh ve sükûnunu ortadan kaldıran bozguncu kavimler gibi, cezaya çarptırılırlar. Yüce Allah'ın gazabı onların üstüne iner. Çünkü bunlar; gerçekten, doğrudan, iyiden ve güzelden sapsapmış (*dallîn*) cahil kimselerdir.

Sûrenin ikinci bölümünün kendisine tahsis edildiği kul, bütün bunlardan "*Koruyucuların en mükemmeli ve acıyıcıların en acıyıcısı olan Yüce Mevla'ya*" sığınır. Doğru yolda olup bu suretle Yüce Rabbinin nimetlerine mazhar olmuş, bundan dolayı da O'nun gazabına uğramamış, bu sebepten ötürü sapsapmamış kimseler kısmına dâhil etmesi için yalvarır.

Fâtiha Sûresinin tefsir ilmiyle alakalı hususları öğrenmek üzere okuyucuyu tefsir kitaplarına gönderip böyle bir yorumu arz ederiz.

Bütün sıfatları içine alan Allah adıyla Zat-ı Vacibu'l-Vücut'un hakkıyla mabud, Hâlık-ı âlem ve Hâlık-ı küll olduğunu bildiren bu sûrede, varlık şuurunun şekillendirilmesi, ezeli ve sonsuz hayat dengeleri ifade buyrulurken hamd, övgü ve ululamanın Yüce Allah'a; gerisinin kula verildiğinin anlatılmasıyla var olanın bir sebebinin bulunduğu, varlık bilgisiyle teslimiyetin kime doğru olması gerektiği ifade edilir. Akıl ve vahiy ilişkisinin boyutları belirtilirken vahyin gör dediğinin ne olduğu açıklanır.

SONUÇ

Sonuç olarak söylemek gerekir ise; Fâtiha Sûresi ilk âyetinden son âyetine kadar tam bir anlam bütünlüğü içerisinde birbirine bağlanmış, Kur'an'ın i'câzını gösteren eşsiz bir ilahî manzumdir. Sûrede, kulluğun ancak bir ve tek olan Allah'a yapılması gerektiği, hidayet Allah'tan olduğu ve yalnızca Allah'tan yardım istenilmesi gerektiği, ebedî mutluluğa ve nimetlere ancak Allah'ın lütfu ve yardımıyla ulaşılacağı önemle bildirilmiştir.